УДК 271.4-722.52-34 (092) Чарнецький М.: 321.01] (477)
DOI https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.4.4

**Горбань Річард Анатолійович,**
*доктор філософських наук, професор,*
*професор кафедри богослов'я*
*Івано-Франківської академії Івана Золотоустого,*
*професор кафедри історії мистецтва та соціально-гуманітарних наук*
*Косівського інституту прикладного та декоративного мистецтва*
*Львівської національної академії мистецтв*
*orcid.org/0000-0001-7112-9723*
*Scopus Author ID: 57221647075*
*ResearcherID: 28499147*
*graukr@gmail.com*

# УНІЙНЕ СЛУЖІННЯ МИКОЛАЯ ЧАРНЕЦЬКОГО ЯК ПРАКТИЧНЕ ТВОРЕННЯ СУВЕРЕННОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКІ ЗАУВАГИ ДО ЮВІЛЕЮ)

Статтю приурочено до 140-річчя блаженного священномученика Миколая Чарнецького (1884–1959 роки), монаха Згромадження Найсвятішого Ізбавителя, Апостольського візитатора на Волині, сподвижника Андрея Шептицького, якого митрополит призначив екзархом Волині, Підляшшя та частини Полісся і Холмщини – обтяжених глибокою історичною травмою етнокультурних українських земель, де протягом кількох століть проводилась жорстка асиміляторська політика щодо українців. У цьому контексті з історико-філософського погляду розглядаються поняття «ювілей», «слава», «служіння», «милосердя», «мучеництво». З'ясовано суголосність богословської концепції милосердя М. Чарнецького та філософсько-художньої – Лесі Українки. Для обох діячів української культури милосердя є категорією екзистенційної діалектики й онтологічною основою їхнього прозопоїчного буття, що інспірує розуміння обома мислителями християнства як релігії милосердя. Розкрито богословський зміст унійного служіння, який, з одного боку, зумовлював інтенції генерації українських церковних діячів, до якої належить М. Чарнецький, а із другого – пояснює готовність цих священнослужителів до мучеництва. Покоління М. Чарнецького бачить унійну місію в з'єднанні християн, збереженні тяглості українського християнства, формуванні національно-релігійної ідентичності українців, без чого неможливе справжнє державотворення – будування рідної всенаціональної Хати-Батьківщини. В історичній ситуації, що стрімко змінювалася в умовах розгортання Другої світової війни, греко-католицькі екзархи, однодумці митрополита Андрея, свідомі свого покликання, виявили далекоглядне державницьке мислення, закладаючи нові, справедливі принципи утворення екзархатів, і запропонували новий підхід до їх розмежування – не за критеріями етнографічними, географічними, історичними, а з урахуванням сучасних умов країн і національностей, убачаючи в перерозподілі геополітичної мапи Європи шанс для України здобути незалежність.

**Ключові слова:** українське християнство, унійна діяльність, національно-релігійна ідентичність, милосердя, служіння, слава, мучеництво, державотворення, історична пам'ять, греко-католицький екзархат, відповідальне синівство, Рідна Хата-Батьківщина, війна-геноцид.

**Gorban Richard,**
*Doctor of Philosophy, Professor,*
*Professor at the Department of Theology*
*Ivano-Frankivsk John Chrysostom Academy,*
*Professor at the Department of History of Art*
*and Social and Humanitarian Sciences*
*Kosiv Institute of Applied and Decorative Arts*
*of Lviv National Academy of Arts*
*orcid.org/0000-0001-7112-9723*
*Scopus Author ID: 57221647075*
*ResearcherID: 28499147*
*graukr@gmail.com*

# THE UNIATE SERVICE OF MYKOLAI CHARNETSKY AS A PRACTICAL CREATION OF THE SOVEREIGN UKRAINIAN STATE (HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL NOTES TO THE ANNIVERSARY)

The article is dedicated to the 140th anniversary of the birth of Blessed Hieromartyr Mykolai Charnetsky (1884–1959), the monk of the Congregation of the Most Holy Redeemer, Apostolic Visitor to Volyn, and companion of Andrei Sheptytsky, who was appointed by the Metropolitan as Exarch of Volyn, Podlasie, and parts of Polissia and Kholmshchyna, the ethno-cultural Ukrainian lands burdened by a deep historical trauma, where a harsh assimilationist policy towards Ukrainians had been pursued for several centuries. In this context, the concepts of "jubilee", "glory", "service", "mercy", "martyrdom" are considered from a historical and philosophical point of view. The author enucleates the concordance of Charnetsky's theological concept of mercy and Lesia Ukrainka's philosophical and artistic concepts. Mercy, for both figures of Ukrainian culture, is a category of existential dialectics and the ontological basis of their prosopoeic existence, which inspires either thinker's understanding of Christianity as a religion of mercy. The theological content of the uniate service is revealed, which, on the one hand, determines the intentions of the generation of Ukrainian church leaders, to which Charnetsky belongs, and, on the other hand, it explains the readiness of these clergymen for martyrdom. According to Charnetsky's generation, the Uniate mission is to unite Christians, preserve the cohesion of Ukrainian Christianity and form the national and religious identity of Ukrainians, without which the true state-building of the native national Home-Motherland is otherwise impossible. In the historical situation that was rapidly changing in the conditions of World War II, the Greek-Catholic exarchs, associates of Metropolitan Andrei, aware of their vocation, showed a far-sighted statesmanship, laying down new fair principles for the formation of exarchates and offered a new approach in their demarcation, i.e. not according to the ethnographic, geographical and historical criteria, but taking into account modern conditions of the countries and nationalities and seeing a chance for Ukraine to gain independence in the redistribution of the geopolitical map of Europe.

**Key words:** Ukrainian Christianity, uniate activities, national-religious identity, mercy, service, glory, martyrdom, state-building, historical memory, Greek-Catholic exarchate, responsible sonship, Native Home-Motherland, war-genocide.

**Вступ.** 14 грудня виповнюється 140 років від дня народження блаженного священномученика Миколая Чарнецького, ієромонаха Згромадження Найсвятішого Ізбавителя – ордену редемптористів. За десять років, що минули від часу попередньої ювілейної річниці, українські історики та богослови А. Випасняк, С. Гуркіна, Б. Гущак, Р. Делятинський, М. Димид, О. Єгрешій, А. Жук, І. Клюба, О. Лупій, А. Олійник, І. Пилипів, Р. Піх, О. Пущак, В. Чорнописька, які досліджували різні аспекти його життя та діяльності, провели грандіозну роботу щодо опрацювання джерельної бази й оприлюднення документів, пов'язаних із біографією М. Чарнецького й історією Української церкви. У результаті кропіткої наполегливої роботи 2024 р. побачила світ ґрунтовна монографія Василя Мельничука й Андреї (Ольги) Маслій «Блаженний священномученик Миколай Чарнецький (1884–1959): історичний портрет».

Досліджуючи спадщину ювілянта, маємо пам'ятати: кожний ювілей видатної особи є підсумком її внеску в розбудову майбутнього того народу, сином якого вона себе вважає, адже її творчий доробок є не лише здобутком національним – він доконечно впливає на розвиток культури і духовності людства. Кожна наступна річниця церковного діяча масштабу

єпископа М. Чарнецького висуває перед науковцями завдання актуалізації та концептуалізації сукупності залишеного ним культурного спадку в контексті викликів, що змінюються від десятиліття до десятиліття. Нині це екзистенційна війна за українську національно-релігійну ідентичність. За десятиліття свого розгортання вона набула чітко визначеної форми війни-геноциду, тому за десять воєнних років мають змінитись як методологічні принципи, так і критерії верифікації та доцільності наукових досліджень спадщини діячів національної культури. У своїх підходах до аналізу, з одного боку, діяльності видатних осіб української історії, а із другого – дослідницької діяльності своїх колег учені мають ураховувати силу впливу, здатність обох доробків (культурного і наукового) будувати українську державність не лише на економічних чи політичних засадах, а найперше – на духовних. Саме духовні підвалини творять якісно-ціннісний вимір існування нації, формують нерозривну цілість національної та релігійної ідентичностей окремої людської особи та народу як історичної спільнотної особи, підважуючи їхню історичну витривалість. Сучасна війна засвідчила: питання ідентичності є ключовим у збереженні державного суверенітету і національної безпеки України, поготів воно є питанням присутності українців на історично-культурній мапі світу, адже нині ворог намагається позбавити нас культурно-етнічного ареалу – споконвічного простору формування українства, перетворюючи його на цілковиту руїну – «мерзоту запустіння» (Мт. 24:15), та фізично винищити. На зазначену вище здатність як на служіння вказав блаженніший Святослав Шевчук у вітальному листі до отців редемптористів із нагоди Надзвичайної сесії XI Провінційної капітули Львівської провінції Згромадження Найсвятішого Ізбавителя, що відбулась у жовтні цього року. Згадавши «отців-засновників і сотні співбратів, які тепер у молитві предстоять перед небесним престолом», очільник Української греко-католицької церкви закликав «пам'ятати, що наше служіння, за прикладом Христа-Спасителя, є похиленням над ранами Божого народу, який важко страждає від цієї жорстокої війни» (Наше служіння є похиленням над ранами Божого народу, 2024).

З погляду філософської й історичної наук поняття «ювілей» варто розглядати у стосунку до категорії «історична пам'ять», що, на думку святого Івана Павла II, виступає «одним із найважливіших елементів культури – елементом, який є вирішальним для ідентичності нації у вимірах часу» (Іван Павло II, 2005, с. 83–84). Проте історико-філософське поняття «ювілей» має не лише часовий вимір, що обчислюється десятиліттями, століттями тощо. Його зв'язок із датою народження конкретної особи завжди означає прозопоїчний вимір, що виважується добром, здійсненим цією особою в конкретних учинках, добром, виявленим усенародно та визнаним людьми. Як стверджує Атанасій Григорій Великий, добро і краса, здійснені одиницею чи спільнотою, загальнопізнані та визнані як такі широкою людською громадою, є славою, поняття якої концептуально вміщує «правильний всенародний каталізатор української історії» та пояснює визначальну характеристику менталітету українців – витривалість, чому український народ «витримує історичну тисячолітню пробу» (Великий, 1966, с. 9). Прозопоїчний принцип слави, зауважений видатним василіянським істориком, нині виступає основою єдності національного й релігійного життя українців, їхнього непохитного оптимізму й опору у війні, яку сучасні історики називають війною «не тільки за державний суверенітет України, а й за саме існування української ідентичності» (Ясь, 2023, с. 69). Ця єдність постає як слава України і слава «української нації, яку протягом століть сусідні держави намагалися позбавити онтологічних основ її буття: національно-релігійної ідентичності й етнічно-культурної території» (Горбань, 2024, с. 101). Єдність ця твориться із сукупності добрих справ, здійснених окремими людьми для будування Рідної Хати – Соборної суверенної національної держави, яка «зміцнила б силу культури й захистила б українців від цілеспрямованої ліквідаторської політики імперських держав, дала б можливість повернути потужну творчу енергію на розвиток, а не витрачати значну її частину на самозбереження» (Горбань, 2024, с. 101).

Ювілей Миколая Чарнецького у стосунку до категорії «історична пам'ять», зумовленої прозопоїчним принципом «слави», робить актуальним усебічний аналіз життя та діяльності блаженного священномученика як сподвижника Андрея Шептицького в будуванні Рідної

Хати, зокрема унійної праці М. Чарнецького на Волині, Холмщині, Поліссі та Підляшші, спочатку в ролі апостольського візитатора східного обряду, а згодом – екзарха. Для оцінювання цієї діяльності варто скористатися словами Софрона Мудрого про «ще одну цеглину для збереження святині нашої [української] релігійної культури» (Мудрий, 2008, с. 88), що у формі українського християнства вже понад тисячу років виступає онтологічним фундаментом національного державотворення.

«Ідеалом нашого національного життя є наша рідна всенаціональна Хата-Батьківщина» (Шептицький, 2020, с. 8) – цими словами митрополит Андрей Шептицький розпочинає документ про будування українцями держави – Рідної Хати і роль національної Церкви у державотворенні, написаний Владикою у грудні 1941 р. в жанрі пастирського послання до духовенства під назвою «Як будувати Рідну Хату? Декрет Львівського Архиєпархіального Собору 1942 р. до духовенства». У своїй діяльності митрополит, як очільник Греко-католицької церкви, наполягав на провідній ролі церков у «будівництві Батьківщини», оскільки, на його переконання, «у християнських народах немає більшої виховної сили, ніж сила Церкви», яка прищеплює з дитинства християнські чесноти, що зроблять із людської особи «доброго патріота і мудрого громадянина» (Кравчук, 1995, с. 371).

Дар стратегічного мислення дозволив А. Шептицькому побачити в окупації радянською імперією у вересні 1939 р. частини України та Білорусії, що входили до складу Польщі, шанс духовно з'єднати українців унійною місією, оскільки без духовного об'єднання нації неможливе державотворення «рідної всенаціональної Хати-Батьківщини». Оскільки таке об'єднання потребувало міцної, добре налагодженої структури церковної ієрархії, Владика вже в жовтні поділив радянську територію на чотири «екзархати Апостольської Столиці» (Кравчук, 1995, с. 357), один із яких, що охоплював Волинь, Холмщину, Полісся та Підляшшя, доручив опікувати єпископу М. Чарнецькому.

Створюючи на підставі ретельного опрацювання значного масиву документів та історіографічних праць історичний портрет блаженного священномученика Миколая Чарнецького, автори згаданої вище монографії у висновках своєї розвідки оцінюють його унійну діяльність так: «Інтереси Церкви та поширення Царства Небесного були пріоритетними у служінні М. Чарнецького як священника, єпископа, Апостольського візитатора чи екзарха. Однак в умовах нищення національної свідомості українців радянською владою владика чітко усвідомлював, що Церква має залишатися провідною суспільною інституцією українського народу» (Мельничук, Маслій, 2024, с. 223). Такий ракурс є не зовсім правильним із богословського погляду і деякою мірою не відповідає прозопоїчним інтенціям сподвижників Андрея Шептицького, до яких належав М. Чарнецький. Зауважена генерація видатних українських церковних діячів керувалася не пріоритетами – розуміння та здійснення цими особами душпастирської місії було живим і конкретним наслідуванням служіння Христа і концептуально відповідало християнському вченню про універсалізм милосердя.

По-перше, у законі, окресленому в Новому Заповіті служінням Ісуса «Служити Богові, служачи людям» (Леон-Дюфур, 1996, с. 749), немає й не може бути пріоритетів, адже друга складова частина цієї бездоганної формули – «служачи людям» – розкриває зміст першої – служіння Богові.

По-друге, у християнстві ієрархічне служіння є продовженням служіння апостолів, що вже в першохристиянській Церкві трактувалося більш глибоко, ніж у поверховому розумінні апостольської благовісті – це було матеріальне служіння у спільноті, як опікування «при столах» згідно з різноманітними харизмами, тому ієрархічне служіння не було звичайною адміністративною функцією, а визначалося покликанням і «відповідальністю, яку Христос поклав на апостолів» (Леон-Дюфур, 1996, с. 751). Ідея християнського священства із триступеневою ієрархією (єпископ, священник, диякон) поставала «як доручення Боже» (Леон-Дюфур, 1996, с. 751) – служіння, реалізоване в конкретній спільноті згідно з дарованою харизмою.

Миколай Чарнецький був обраний для служіння Богові через служіння українському народу – це був прозопоїчний обопільний вибір (і Божий, і людський), який відбувається через глибоке усвідомлення людською особою свого покликання та своєї національно-релігійної

ідентичності, що є відповідальним синівством. У філософсько-богословській концепції моделі національної держави, створеній василіянином, єпископом Софроном Мудрим, збереження людиною національно-релігійної ідентичності пояснюється піклуванням про цілісність її Божого й національного синівства: без першого вона не матиме «щасливого життя у вічності», без другого не зможе «реалізувати себе на землі» як повноцінна особа. В інтерпретації Владики національно-релігійна ідентичність здобувається людиною через любов і відповідальність – відповідальне синівство, що є усвідомленням свого міжособового триєдиного зв'язку-відношення (relatio) – з батьком і матір'ю, Українською церквою, Україною (Рідною Хатою-Батьківщиною) – як онтологічного, без якого неможливо бути особою в усій повноті свого людського «Я», адже саме в цих міжособових зв'язках любов як вираз суті особи отримує онтологічний вимір (Горбань, 2024, с. 109, 111). У цьому контексті варто зауважити, що святий Іван Павло II, піднявшись на найвищий щабель земного служіння Богові, не забував, сином якого народу він є, і саме усвідомлення свого триєдиного синівства інспірувало появу його останньої книги «Пам'ять та ідентичність», зі сторінок якої звучить категоричне слово Папи в обороні національно-релігійної ідентичності як духовного культурно-історичного феномену та безпосередньо на захист рідного народу: «Я – син народу, який пережив найбільші випробування історії, якого сусіди не раз прирікали на смерть, але який вижив і залишився самим собою» (Іван Павло II, 2005, с. 93).

По-третє, у книгах Нового Заповіту вчення Ісуса Христа чітко окреслює християнство як релігію милосердя, а сам Ісус виступає в ролі милосердного архиєрея. Описуючи служіння Христа, євангелісти свідчать, як у Його Особі «універсалізм милосердя доводиться до свого завершення: «кожна людина побачить спасіння Господнє»» (Леон-Дюфур, 1996, с. 420).

Спогади сучасників про блаженного священномученика Миколая засвідчують, що милосердя було головною рисою його особи і керівною прозопоїчною силою в його стосунках з усіма без винятку людьми. Під час реколекцій для студентів і мирян Миколай Чарнецький висловлював чимало думок концептуального характеру, присвячених розумінню ним Божого Милосердя, зміст якого, на думку мислителя, найкраще «відкриває латинське слово "misericordia" – «серце для нужденного»» (12 каменів духовного життя, 2014, с. 10). Душпастир вказує на «милосердя» як на ключове слово Святого Письма, згадуване «аж 600 разів», підкреслює, що милосердя є визначальною рисою Христа – його життям і наукою. Дві вирішальні в людській історії події – створення людини та прихід і смерть Сина Божого – він тлумачить як акти милосердя (12 каменів духовного життя, 2014, с. 10–11). Милосердя в кордоцентричному баченні мислителя є основою світобудови, екзистенційної діалектики Божественного і людського: «Коли б у Бога була тільки справедливість, то ми були б розбиті в одній хвилині <…> Та так не є! Господь милосердний і то без кінця» (12 каменів духовного життя, 2014, с. 8).

Важливо зазначити, що навіть в умовах духовної кризи XX ст., яку католицький персоналіст Жак Марітен, апелюючи до відомої тези українського персоналіста Миколи Бердяєва про «негідність християн» і «гідність християнства», охарактеризував як кризу християнської цивілізації (Горбань, 2019b, с. 124), український менталітет цупко утримує усвідомлення християнства як релігії милосердя на рівнях колективної й індивідуальної свідомостей, етногенетичної культурної пам'яті, сталих ознак внутрішньодинамічних прозопоїчних інтенцій і прозопоїчних настанов. Це чітко засвідчує спадщина видатних осіб – виразників українського національного духу та національного характеру, архітекторів національного світогляду і творців національних духовно-культурних цінностей. Передусім до такої спадщини належать драматичні твори Лесі Українки, у яких милосердя виступає «категорією екзистенційної діалектики» (Gorban, 2022, с. 297), оскільки, на глибоке переконання цього найвидатнішого європейського драматурга XX ст. і «чи не єдиного мужчини в українській літературі» (за знаменитим висловом Івана Франка), світову рівновагу підтримує милосердя – екстатичне зрощення любові і мудрості, адже милосердя для Лесі Українки стало єдино можливим принципом реалізації повноти її творчої особи, основою її буття, сенсом і способом життя. Концептуальне бачення християнства,

зумовлене специфікою кордоцентричної української релігійної свідомості, спрямованої на осягнення Бога серцем, а не розумом, на пошанування життя, на перевагу почуття й панівну роль відповідальної любові, Леся Українка започатковує у драматичній поемі «Одержима», у якій протиставляє дві непримиренні концепції християнства та реалізації його вчення в житті людини – релігію милосердя і релігію купівлі-продажу (Горбань, 2019а, с. 28).

Зауважимо в дужках: уявлення Лариси Косач про сучасний їй стан християнства як релігії купівлі-продажу формувалося безпосередньо на Волині, де славетна українка народилася і провела значну частину свого життя та де від дитинства споглядала за практичною реалізацією християнського віровчення у формі московської схизми. Оскільки вже від початку XIX ст. цей край перебував під владою російського царату, тут панувало московське православ'я, а Унійну церкву було ліквідовано.

Місіонерська унійна праця редемпториста Миколая Чарнецького на Волині розпочинається від 1926 р. Колишній вихованець Станіславської духовної семінарії отець Роман Бахталовський, називаючи парафії, у яких здійснював душпастирське і місійне служіння його духовний наставник професор М. Чарнецький, підкреслює: «На лінії Ковель – Луцьк слід обов'язково згадати Колодяжне. Хоча це не галицька колонія, бо розміщена поблизу Ковеля і тому належала до Ковельської парафії, але це рідне село Лесі Українки. Знаємо, що брат поетеси був греко-католиком» (Бахталовський, 2001, с. 120). Колодяжне, де «каплиці перемінили на клюби», згадує й екзарх Миколай Чарнецький у повідомленні «Сучасний стан Унії на Волині» 1941 р., коли описує «нову організацію Православної церкви» (Кравчук, 1995, с. 365), підпорядковану Москві, «мовчки визнану радянським устроєм, випробувану, корисну» для нищення унії та позбавлення українців їхньої національно-релігійної ідентичності шляхом прозелітизму, адже «московська схизма», за словами екзарха Йосипа Сліпого, є давнім ворогом церковної унії (Кравчук, 1995, с. 362). Для справедливості доцільно навести характеристику, дану Йосипом Сліпим латинянам-сусідам, які за сприяння світської влади вдавалися до шантажу, підкупу, залякувань українців і білорусів, змушуючи їх змінювати віру (Кравчук, 1995, с. 361), адже йдеться про події, які українська історіографія називає «волинською трагедією» і які передували поверненню на українські землі «московської схизми» під егідою радянської влади.

Про релігійний стан на Волині М. Чарнецький пише статтю «Релігійний рух на Волині», надруковану 5 грудня 1926 р. в галичанській газеті «Нова Зоря», поширеній в Австрії, Великобританії, Франції, Швейцарії, Угорщині, Румунії, Чехословаччині, Манчжурії, Індії, Канаді, США. Для читача, зацікавленого релігійною проблематикою, у ній подавали матеріали з категорії «Релігія – Церква – Духовенство», присвячені християнській тематиці (Бліхарський, 2021, с. 128–129). Душпастир зауважує занепад Православної церкви, занедбання нею духовного стану народу до «крайнього розвалу», до рівня «релігійного голоду душі», тоді як громади потребували свого обряду, своїх святих, української проповіді, «релігійних книжочок, молитвословців», щоб почути й побачити «релігійну правду в рідній мові» (Чарнецький, 1926, с. 4). Спілкування із православними монахами дозволило М. Чарнецькому пізнати їхню «релігійну психологію», отже, оцінити рівень богословської освіти й аскетичного вишколу як «дуже марненький» (Чарнецький, 1926, с. 4). Головне – ієромонах редемптористст став безпосереднім свідком взаємин між православною владою і монахами-семінаристами – молодою генерацією Церкви, яка ще мала піднятися у своєму служінні сходами церковної ієрархії. Запримітивши, що ці стосунки будуються на принципі відвертого підкупу з юдиним тарифом у «500 злотих», по суті, отець Миколай зауважує спотворення християнського вчення до релігії купівлі-продажу – явища занепаду релігійної свідомості російського православ'я, художньо переданого Лесею Українкою ще в 1901 р. у формі метафори.

Очевидно, що від початку здійснення унійної місії на Волині Миколай Чарнецький розумів складність свого служіння у протистоянні християнства як релігії милосердя християнству як релігії купівлі-продажу, підваженої, з одного боку, сусідським шовінізмом, а з іншого – московським, що живилися неприязню як до українців, так і до унії. Цим усвідомленням інспірована його доповідь на

Львівському архиєпархіальному соборі 14 листопада 1940 р. «Про подвиги св. мучеників за віру та наслідування їх». У ній владика Миколай подає стислу історію мучеників за святу Унію, вказує на ознаки сучасності, яка вже веде Церкву стаціями хресної дороги до Голгофи, та нагадує про збереження душпастирями людської гідності за таких обставин, тому головний імператив промови єпископа – «будьмо готові зложити на жертівнику все, чого Бог від нас жадає» (Кравчук, 1995, с. 340–341).

Це добре усвідомлювала генерація церковних діячів України – покоління священномучеників національної Церкви, до якого належав ієромонах М. Чарнецький. Будучи свідомими свого шляху, українські священнослужителі закладали міцне підґрунтя для гідного виконання унійної місії.

У 1928 р. «Вістник Станиславівскої епархії» анонсує написану анонімним автором у жанрі церковної публіцистики книжечку «Греко-католицька церква. Її історія від початку аж до наших днів та два життєписи її перших подвижників», видану у Львові Українською християнською організацією (Вістник Станиславівскої епархії, 1928, с. 87). Своїм змістом цей твір у багатьох аспектах є співзвучним згаданим текстам М. Чарнецького й емоційно близьким силою бажання «нашим відлученим братам на Волині, Холмщині і Підляшу помогти найти правду та привести їх до єдинства зі св. Католицькою церквою» (Греко-католицька церква, 1928, с. 6). Мета невідомого автора – утвердження думки про значення Унії для українського народу передусім як способу відновлення історично втраченої національної, релігійної та державної єдності. Він пише: «Унія свята тим, що вона привернула український нарід знова до тої віри, котру прийняв наш князь Володимир Великий, а з ним весь нарід наш. Бо коли се сталося в Києві в р. 988, не було ще релігійного роздору (схизми), а роздор настав щойно в р. 1054» (Греко-католицька церква, 1928, с. 6).

Отже, цілком мотивованим є те, що, створюючи в 1939 р. чотири нові екзархати, які охоплювали територію всієї радянської імперії, митрополит А. Шептицький найскладнішу в історії Унії ділянку довірив Миколаю Чарнецькому. Це рішення було мудрим і передбачливим, адже за короткий час митрополит змушений був повідомити чотирьох екзархів, що не має вже навіть влади, щоб прийняти їхнє звільнення від обов'язків, і залишає їхньому сумлінню вибір подальшого напряму дій (Вегеш, 2022, с. 222).

Проблематичність цієї ділянки ускладнювали два чинники. По-перше, постійна присутність (або у прямій, або в латентній формах) на цій території московської схизми, яка в усі часи аж дотепер створювала внутрішній конфлікт у міжхристиянських відносинах, зокрема, як зазначає релігієзнавець, доктор філософських наук, професор Людмила Филипович, фальшуючи історію греко-католицизму, спотворюючи природу уніатизму та називаючи очільників Української греко-католицької церкви митрополитів Андрея Шептицького та Йосипа Сліпого пособниками нацистів (Филипович, 2024, с. 21).

По-друге, події на Холмщині та Південному Підляшші в 1938–1939 рр., що їх ініціатори та реалізатори назвали полонізаційно-ревіндикаційною акцією, яка, за визначенням українського історика, активіста мирянського руху Православної церкви в Польщі Григорія Купріяновича, була частиною ширшої політичної програми Другої Речі Посполитої щодо Православної церкви й українського православного населення на зазначених українських етнокультурних землях (Купріянович, 2009, с. 65). Доктор історичних наук, професор Юрій Макар зауважує, що влада, знаючи із власного досвіду, що таке русифікація, побоювалася не стільки відновлення могутності Російської православної церкви, скільки появи українського національного руху (Макар, 2009, с. 95). Прикриваючи свою антиукраїнську політику нібито усуненням наслідків неправомірної ліквідації російською владою в 1875 р. Уніатської (греко-католицької) церкви, представники влади і військових кіл на одній із таємних нарад 1935 р. ухвалюють Директиву про недопущення поширення греко-католицького визнання, оскільки це не відповідає інтересам держави, особливо якщо воно походить зі Східної Галичини (Макар, 2009, с. 95, 99). Ця акція як «факт руйнування християнських храмів у християнській країні» (Купріянович, 2009, с. 65) лягала темною плямою на Апостольський престол. Ще й дотепер заанґажовані українські науковці підливають до неї чорнил, маніпулюючи фактами. Наприклад, Андрій Куцик і Віктор Шостак після твердження «католицька акція на чолі польських католицьких ксьондзів і вояків приїздила

в села, катувала людей і силувала до унії з Римом» одразу в наступному реченні пишуть: «Так було на Волині й Поліссі. Зокрема, навертанням на «жондову унію» (урядову) керував польський католицький єпископ Шельонжек у Луцьку, якому допомагав греко-католицький єпископ Чернецький із Галичини та різні агенти, як о. Гук, що перейшли із православ'я» (Куцик, Шостак, 2014, с. 141). У такий спосіб без жодних доказів, аргументації, посилань на джерела та факти дослідники втягують в орбіту своїх недиференційованих звинувачень не тільки Апостольську столицю, Галицьку греко-католицьку митрополію, а й безпосередньо Миколая Чарнецького, до того ж із граматичною помилкою в написанні його прізвища!

Натомість звернення до архівних джерел дає принципово інші результати. Так, доктор історичних наук, професор Юрій Крамар на підставі опрацювання неопублікованих документів державних архівів Волинської та Рівненської областей, Архіву нових актів у Варшаві, відділу рукописів бібліотеки Варшавського університету розглядає призначення українського священника Миколи Чарнецького єпископом східнослов'янського обряду й апостольським візитатором парафій цього обряду в Польщі 1931 р. як важливий етап на шляху «українізації унії». На думку історика, «пінська ухвала» і це призначення докорінно змінили характер неоунії, головними гаслами пропаганди якої на Волині від 1931 р. стали незалежність унії від польської влади і держави та піднесення національного характеру Церкви. Своє призначення М. Чарнецький отримав після зустрічі з Пієм XI, на якій виклав Папі своє бачення унійної акції на східних теренах Польщі, де впровадження унії, на думку греко-католицького священника, матиме успіх лише за умови надання їй українського характеру. Український священник вказав на нехтування національною силою тих, хто хоче з'єднатися для унії, та спростував тезу про наднаціональний характер унійного руху, як найбільшу тактичну помилку Ватикану. Професор Ю. Крамар акцентує на тому, що з 1932 р. з ініціативи А. Шептицького в Ковелі був створений осередок ордену редемптористів, які у своїй унійній діяльності керувалися державотворчими інтенціями, наполягаючи, що Греко-католицька церква є єдиною церквою, яка забезпечить своїм вірним опіку всього католицького світу для здобуття великої мети – політичної незалежності України. Тому намагання греко-католицького духовенства на чолі з митрополитом Андреєм підпорядкувати своєму впливу унійний рух на Волині викликало гостру реакцію з боку місцевої адміністрації, яка воліла підтримувати русифікаторські тенденції в Церкві східного обряду, щоби не допустити «українізації унії». Однак спроба підпорядкувати унійну акцію керівництву Греко-католицької церкви під проводом А. Шептицького через місії М. Чарнецького та П. Табінського відкривала ширші можливості для розвитку в рамках неоунії українського руху (Крамар, 2015, с. 300–303).

Греко-католицькі екзархи Миколай Чарнецький, Антін Неманцевич, Йосиф Сліпий і Климентій Шептицький добре усвідомлювали державо- й націєтворчий характер своєї унійної місії. Про це свідчить написаний у січні 1941 р. лист УГК екзархів до Секретаря Східної Конгрегації Євгена Тіссерана про рішення розпочати унійну працю на території Радянського Союзу. У цьому документі викладене їхнє бачення «слушного і справедливого» (Кравчук, 1995, с. 360) принципу заснування екзархату, адже попередні практики підкорення не місцевій ієрархії, а взятій із нації, що панує на території екзархату, але становить меншість його населення, створювали непереборні труднощі для Католицької церкви. «Нова природна, добре організована практика стабільних екзархатів Святого Престолу» повинна бути створена із самого початку як «ієрархія власного обряду і нації, яка абсолютно переважає на території» екзархату (Кравчук, 1995, с. 362, 364). По суті, нові принципи, запропоновані греко-католицькими екзархами, були спрямовані на обстоювання національної ідентичності Української церкви та збереження українського християнства як онтологічної основи існування українства.

Українські екзархи пропонують і новий підхід до розмежування екзархатів. Якщо раніше за критерій брали етнографічні, географічні, історичні умови, то в нових історичних обставинах до уваги мають брати умови країн і національностей (Кравчук, 1995, с. 358).

У своїх розмислах про милосердя Андрей Шептицький стверджував, що завданням Церкви є проповідувати Євангеліє милосердя й орудувати

ділом милосердя, вона має в імені доброго самарянина рятувати й лікувати (Шептицький, 1942, с. 133). У той час, коли український народ опинився в руках московського й сусідського шовінізмів, підбурюваних релігійними інтенціями, а згодом гітлерівського фашизму, сподвижники митрополита робили все для допомоги своєму народу, «навіть тоді, коли майже нічого не можна зробити» (Шептицький, 1942, с. 133). В історичній ситуації, що стрімко змінювалася в умовах розгортання Другої світової війни, греко-католицькі екзархи, на сумління яких небезпідставно покладався митрополит Андрей, виявили далекоглядне державницьке мислення. Усвідомлюючи, що перерозподіл геополітичної мапи Європи дає Україні шанс здобути незалежність, ієрархи використали його настільки, наскільки їм дозволили історичні обставини. У виконанні своєї унійної місії ця генерація діячів Греко-католицької церкви бездоганно поєднала служіння Вселенській Церкві зі служінням Божому українському народу, на плечі якого лягав увесь тягар лихоліття війни, народу, який потребував Божого захисту в межах своєї всенаціональної Рідної Хати-Батьківщини. Серед них був блаженний священномученик Миколай Чарнецький.

**Список використаних джерел:**


12 каменів духовного життя: повчання бл. Миколая Чарнецького. (2014). Львів: Скинія. 96 с.

Бахталовський, Р. (2001). Апостол з'єднання наших часів. Спогади. Львів: Добра книжка. 224 с.

Бліхарський, Р. (2021). Українська релігійна преса Галичини (1853–1939 рр.): структурно-функціональний та тематико-типологічний аспекти: дис. … канд. наук із соц. ком.: 27.00.04 – теорія та історія журналістики; Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника, Класичний приватний університет. Запоріжжя. 229 с. URL: http://virtuni.education.zp.ua/info_cpu/sites/default/files/Bliharskii_dis.pdf.

Вегеш, М., ред. (2022). Нариси історії Української греко-католицької церкви. У двох томах. Т. 1. Ужгород: [б. в.]. 392 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vehesh_Mykola/Narysy_istorii_Ukrainskoi_Hreko-Katolytskoi_Tserkvy_V_dvokh_tomakh_T_1.pdf.

Великий, А. (1966). Релігія і Церква – основні рушії української історії. *Релігія в житті українського народу. Збірник матеріялів Наукової конференції у Рокка-ді-Папа (18–20.X.1963)*. Мюнхен – Рим – Париж: НТШ, УБНТ, УВАН, УВУ. С. 3–38. URL: https://diasporiana.org.ua/religiya/6574-religiya-v-zhitti-ukrayinskogo-narodu-zbirnik-materiyaliv-naukovoyi-konferentsiyi-u-rokka-di-papa/.

Вістник Станиславівської Епархії (1928). Ч. 1–3. 100 с. URL: https://chtivo.org.ua/uploads/posts/files/3/2/8/9/2/32892.pdf.

Горбань, Р. (2019a). Релігія милосердя і релігія купівлі-продажу – християнство в інтерпретації Лесі Українки. *Вісник Львівського університету. Серія «Філософсько-політологічні студії»*. № 23. С. 19–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlu_fps_2019_23_5.

Горбань, Р. (2019b). Шляхи розвитку персоналістичної думки в країнах євроатлантичного регіону. Польська версія: Чеслав Бартнік: монографія / Інститут філософії імені Г.С. Сковороди, Відділення релігієзнавства. Київ: Білий Тигр. 570 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Horban_Richard/Shliakhy_rozvytku_personalistychnoi_dumky_v_krainakh_ievroatlantychnoho_rehionu_Polska_versiia_Chesl.pdf.

Gorban, R. (2022). The "Magic Mirror" Metaphor as a Philosophical Concept of Holistic Reality: Lesia Ukrainka's Forest Song and Patrick Süskind's The Story of Mr Sommer. *Beytulhikme: An International Journal of Philosophy,* Vol. 12 (1). P. 297–332. https://doi.org/10.18491/beytulhikme.1851.

Горбань, Р. (2024). На сторожі збереження української національно-релігійної ідентичності (філософсько-богословська модель держави єпископа Софрона Мудрого). *State and church: historical, philosophical, and political-legal aspects: Scientific monograph*. Riga, Latvia: Baltija Publishing. P. 75–120. https://doi.org/10.30525/978-9934-26-460-3-4.

Греко-католицька церква. Її історія від початку аж до наших днів та два життєписи її перших подвижників (1928). Львів: Правда. 103 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Nevidomyi_Avtor/Hreko-katolytska_tserkva_ii_istoriia_vid_pochatku_azh_do_nashykh_dniv_ta_dva_zhyttiepysy_ii_pershykh/.

Іван Павло II (2005). Пам'ять та ідентичність. Бесіди на зламі тисячоліть. Львів: Літопис; Український католицький університет. 167 с.

Кравчук, А., ред. (1995). Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. Документи і матеріали (1899–1944). Т. 1: Церква і Церковна єдність. Львів: Свічадо. 524 с.

Крамар, Ю. (2015). Західна Волинь 1921−1939 рр.: національно-культурне та релігійне життя. Луцьк: Східноєвропейський національний ун-т ім. Лесі Українки. 404 с. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/11213.

Купріянович, Г. (2009). Принципи полонізаційно-ревіндикаційної акції на Холмщині та Південному Підляшші в 1938–1939 рр. *Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i Południowym Podlasiu w 1938 roku – uwarunkowania, przebieg, konsekwencje*. Chełm. S. 65–84. URL: http://www.kholm1938.net/files/Archiwum_Chelmskie_Akcja_burzenia.pdf.

Куцик, А., Шостак, В. (2014). Католицизм на історичній Волині: соціально-церковний аспект (поч. XX ст. – 1941 р.). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філософські науки*. № 16 (293). С. 139–143. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/6299/1/25.pdf.pdf.

Леон-Дюфур, К. (1996). Словник біблійного богослов'я. Львів: Місіонер. 936 с.

Макар, Ю. (2009). 1938 р. – апогей трагедії Холмсько-Підляського православ'я. *Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i Południowym Podlasiu w 1938 roku – uwarunkowania, przebieg, konsekwencje.* Chełm. S. 93–110. URL: http://www.kholm1938.net/files/Archiwum_Chelmskie_Akcja_burzenia.pdf.

Мельничук, В., Маслій, О. (2024). Блаженний священномученик Миколай Чарнецький (1884–1959): історичний портрет. Івано-Франківськ: Лілея-НВ. 288 с.

Мудрий, С. (2008). Мій святитель – архиєпископ Іван Бучко. *Мудрий С. Під опікою Божого Провидіння.* Івано-Франківськ: Нова Зоря. С. 88–91.

«Наше служіння є похиленням над ранами Божого народу», – Глава УГКЦ до отців редемптористів Львівської провінції. (2024, 15 жовтня). *Українська греко-католицька церква*. URL: https://ugcc.ua/data/nashe-sluzhinnya-e-pohylennyam-nad-ranamy-bozhogo-narodu-glava-ugkts-do-ottsiv-redemptorystiv-lvivskoy-provintsiy-5696/.

Филипович, Л. (2024). Небезпека внутрішньоправославного конфлікту в Україні для міжхристиянських відносин. *Культурологічний альманах*. № 2 (10). С. 19–25. https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.2.3.

Чарнецький, М. (1926). Релігійний рух на Волині. *Нова Зоря,* № 47 (5 грудня). С. 4–5.

Шептицький, А. (1942). Про милосердя. Послання до духовенства і вірних. *Львівські архієпархіяльні відомості*. № № 7–8. С. 133–144. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Lvivski_arkhieparkhiialni_vidomosty/1942_rik.pdf.

Шептицький, А. (2020). Як будувати Рідну Хату? Львів: Бібліотека Української Галицької Партії. 48 с. URL: https://uhp.org.ua/wp-content/uploads/2020/06/YAk-buduvaty-ridnu-hatu-01.06_druk.pdf.

Ясь, О. (2023). Війна у проєкціях і конструкціях історичного часу (за матеріалами доповіді на засіданні Президії НАН України 8 лютого 2023 р.). *Вісник Національної академії наук України.* № 4. С. 62–71. https://doi.org/10.15407/visn2023.04.062.

**References:**

12 kameniv dukhovnoho zhyttia: povchannia bl. Mykolaia Charnetskoho [12 Stones of Spiritual Life: Teachings of Blessed Mykolai Charnetsky] (2014). Lviv: Skyniia. 96 s. [in Ukrainian].

Bakhtalovskyi, R. (2001). Apostol ziedynennia nashykh chasiv. Spohady [The apostle of unity of our times. Memoirs]. Lviv: Dobra knyzhka. 224 s. [in Ukrainian].

Blikharskyi, R. (2021). Ukrainska relihiina presa Halychyny (1853–1939 rr.): strukturno-funktsionalnyi ta tematyko-typolohichnyi aspekty: dys. … kand. nauk iz sots. kom.: spets. 27.00.04 – teoriia ta istoriia zhurnalistyky [Ukrainian Religious Press of Galicia (1853–1939): Structural-Functional and Thematic-Typological Aspects: PhD thesis in Social Communications: specialty 27.00.04 – Theory and History of Journalism]; Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy imeni V. Stefanyka, Klasychnyi pryvatnyi universytet. Zaporizhzhia. 229 s. Retrieved from: http://virtuni.education.zp.ua/info_cpu/sites/default/files/Bliharskii_dis.pdf [in Ukrainian].

Vehesh, M., red. (2022). Narysy istorii Ukrainskoi Hreko-Katolytskoi Tserkvy. V dvokh tomakh. T. 1. [Essays on the History of the Ukrainian Greek Catholic Church. In two volumes. V. 1]. Uzhhorod: [b. v.]. 392 s. Retrieved from: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vehesh_Mykola/Narysy_istorii_Ukrainskoi_Hreko-Katolytskoi_Tserkvy_V_dvokh_tomakh_T_1.pdf [in Ukrainian].

Velykyi, A. (1966). Relihiia i Tserkva – osnovni rushii ukrainskoi istorii [Religion and Church as the main engines of Ukrainian history]. *Relihiia v zhytti ukrainskoho narodu. Zbirnyk materiialiv Naukovoi Konferentsii u Rokka-di-Papa (18–20.X.1963)* [Religion in the Life of the Ukrainian people. Collection of materials of the Scientific Conference in Rocca-di-Papa (18–20.X.1963)]. Miunkhen – Rym – Paryzh: NTSh, UBNT, UVAN, UVU. S. 3–38. Retrieved from: https://diasporiana.org.ua/religiya/6574-religiya-v-zhitti-ukrayinskogo-narodu-zbirnik-materiyaliv-naukovoyi-konferentsiyi-u-rokka-di-papa/ [in Ukrainian].

Vistnyk Stanyslavivskoi Eparkhii [Journal of the Stanislav Diocese] (1928). Ch. 1–3. 100 s. Retrieved from: https://chtivo.org.ua/uploads/posts/files/3/2/8/9/2/32892.pdf [in Ukrainian].

Gorban, R. (2019a). Relihiia myloserdia i relihiia kupivli-prodazhu – khrystyianstvo v interpretatsii Lesi Ukrainky [The Religion of Mercy and the Religion of Buying and Selling – Christianity in the Interpretation of Lesia Ukrainka]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filosofsko-politolohichni studii* [Lviv University Journal. Series of Philosophical and Political Studies]. № 23. S. 19–29. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlu_fps_2019_23_5 [in Ukrainian].

Gorban, R. (2019b). Shliakhy rozvytku personalistychnoi dumky v krainakh yevroatlantychnoho rehionu. Polska versiia: Cheslav Bartnik: monohrafiia / Instytut filosofii imeni H.S. Skovorody, Viddilennia relihiieznavstva [Ways of developing personalist thought in the countries of the Euro-Atlantic region. Polish version: Czeslaw Bartnik: monograph / H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, Department of Religious Studies]. Kyiv: Bilyi Tyhr. 570 s. Retrieved from: https://shron1.chtyvo.org.ua/Horban_Richard/Shliakhy_rozvytku_personalistychnoi_dumky_v_krainakh_ievroatlantychnoho_rehionu_Polska_versiia_Chesl.pdf [in Ukrainian].

Gorban, R. (2022). The "Magic Mirror" Metaphor as a Philosophical Concept of Holistic Reality: Lesia Ukrainka's Forest Song and Patrick Süskind's. The Story of Mr Sommer. *Beytulhikme: An International Journal of Philosophy,* Vol. 12 (1). P. 297–332. https://doi.org/10.18491/beytulhikme.1851 [in English].

Gorban, R. (2024). Na storozhi zberezhennia ukrainskoi natsionalno-relihiinoi identychnosti (filosofsko-bohoslovska model derzhavy yepyskopa Sofrona Mudroho) [Guarding and Preserving the Ukrainian National and Religious Identity (Philosophical and Theological Model of the State by Bishop Sophron Mudryi)]. *State and church: historical, philosophical, and political-legal aspects: Scientific monograph*. Riga, Latvia: Baltija Publishing. P. 75–120. https://doi.org/10.30525/978-9934-26-460-3-4 [in Ukrainian].

Hreko-Katolytska Tserkva. Yii istoriia vid pochatku azh do nashykh dniv ta dva zhyttiepysy yii pershykh podvyzhnykiv [The Greek Catholic Church. Its history from the beginning to the present day and two biographies of its first ascetics] (1928). Lviv: Pravda. 103 s. Retrieved from: https://chtyvo.org.ua/authors/Nevidomyi_Avtor/Hreko-katolytska_tserkva_ii_istoriia_vid_pochatku_azh_do_nashykh_dniv_ta_dva_zhyttiepysy_ii_pershykh/ [in Ukrainian].

Ivan Pavlo II (2005). Pamiat ta identychnist. Besidy na zlami tysiacholit [Memory and Identity. Conversations at the Turn of the Millennium]. Lviv: Litopys; Ukrainskyi Katolytskyi universytet. 167 s. [in Ukrainian].

Kravchuk, A., red. (1995). Mytropolyt Andrei Sheptytskyi. Zhyttia i diialnist. Dokumenty i materialy (1899–1944). T. 1: Tserkva i Tserkovna yednist [Metropolitan Andrei Sheptytsky. Life and work. Documents and materials (1899–1944). Vol. 1: The Church and Church Unity]. Lviv: Svichado. 524 s. [in Ukrainian].

Kramar, Yu. (2015). Zakhidna Volyn 1921−1939 rr.: natsionalno-kulturne ta relihiine zhyttia [Western Volhynia 1921–1939: National, Cultural and Religious Life]. Lutsk: Skhidnoievropeiskyi natsionalnyi un-t im. Lesi Ukrainky. 404 s. Retrieved from: https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/11213 [in Ukrainian].

Kupriianovych, H. (2009). Pryntsypy polonizatsiino-revindykatsiinoi aktsii na Kholmshchyni ta Pivdennomu Pidliashshi v 1938–1939 rokakh [Principles of the Polonisation and Revisionist Action in Kholmshchyna and Southern Podlasie in 1938–1939]. *Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i Południowym Podlasiu w 1938 r. – uwarunkowania, przebieg, konsekwencje*. Chełm. S. 65–84. Retrieved from: http://www.kholm1938.net/files/Archiwum_Chelmskie_Akcja_burzenia.pdf [in Ukrainian].

Kutsyk, A., & Shostak, V. (2014). Katolytsyzm na istorychnii Volyni: sotsialno-tserkovnyi aspekt (poch. XX st. – 1941 r.) [Catholicism in Historic Volyn: Social and Church Aspect (early 20th century – 1941)]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu im. Lesi Ukrainky. Filosofski nauky* [Scientific Journal of Lesia Ukrainka Eastern European National University. Philosophical Sciences], № 16 (293). S. 139–143. Retrieved from: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/6299/1/25.pdf.pdf [in Ukrainian].

Leon-Diufur, K. (1996). Slovnyk bibliinoho bohoslovia [Dictionary of Biblical Theology]. Lviv: Misioner. 936 s. [in Ukrainian].

Makar, Yu. (2009). 1938 rik – apohei trahedii Kholmsko-Pidliaskoho Pravoslavia [1938 the apogee year of the tragedy of the Kholm-Podlaskie Orthodoxy]. *Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i Południowym Podlasiu w 1938 r. – uwarunkowania, przebieg, konsekwencje.* Chełm. S. 93–110. Retrieved from: http://www.kholm1938.net/files/Archiwum_Chelmskie_Akcja_burzenia.pdf [in Ukrainian].

Melnychuk, V., & Maslii, (O.) A. (2024). Blazhennyi sviashchennomuchenyk Mykolai Charnetskyi (1884–1959): istorychnyi portret [Blessed Holy Martyr Mykolai Charnetsky (1884–1959): historical portrait]. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV. 288 s. [in Ukrainian].

Mudryi, S. (2008). Mii sviatytel – Arkhyiepyskop Ivan Buchko. [Archbishop Ivan Buchko, my Saint]. *Mudryi S. Pid opikoiu Bozhoho Provydinnia* [Mudryi S. Under the care of God's Providence]. Ivano-Frankivsk: Nova Zoria. S. 88–91 [in Ukrainian].

"Nashe sluzhinnia ye pokhylenniam nad ranamy Bozhoho narodu", – Hlava UHKTs do ottsiv redemptorystiv Lvivskoi provintsii ["Our ministry is a bending over the wounds of God's people", Head of the UGCC to the Redemptorist Fathers of the Lviv Province]. (15 October 2024). *Ukrainska Hreko-Katolytska Tserkva* [The Ukrainian Greek Catholic Church]. Retrieved from: https://ugcc.ua/data/nashe-sluzhinnya-e-pohylennyam-nad-ranamy-bozhogo-narodu-glava-ugkts-do-ottsiv-redemptorystiv-lvivskoy-provintsiy-5696/ [in Ukrainian].

Fylypovych, L. (2024). Nebezpeka vnutrishnopravoslavnoho konfliktu v Ukraini dlia mizhkhrystyianskykh vidnosyn [The Danger of the intra-Orthodox Conflict in Ukraine for Inter-Christian Relations]. *Kulturolohichnyi almanakh* [Cultural Almanac]. № 2 (10). S. 19–25. https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.2.3 [in Ukrainian].

Charnetskyi, M. (1926). Relihiinyi rukh na Volyni [Religious movement in Volyn]. *Nova Zoria* [New Dawn]. № 47 (5 hrudnia). S. 4–5 [in Ukrainian].

Sheptytskyi, A. (1942). Pro myloserdia. Poslannia do dukhovenstva i virnykh [On Mercy. Message to the clergy and the faithful]. *Lvivski Arkhiieparkhiialni Vidomosti* [Lviv Archdiocesan Bulletin]. № № 7–8. S. 133–144. Retrieved from: https://shron1.chtyvo.org.ua/Lvivski_arkhieparkhiialni_vidomosty/1942_rik.pdf [in Ukrainian].

Sheptytskyi, A. (2020). Yak buduvaty Ridnu Khatu? [How to build a Native Home?]. Lviv: Biblioteka Ukrainskoi Halytskoi Partii. 48 s. Retrieved from: https://uhp.org.ua/wp-content/uploads/2020/06/YAk-buduvaty-ridnu-hatu-01.06_druk.pdf [in Ukrainian].

Yas, O. (2023). Viina u proiektsiiakh i konstruktsiiakh istorychnoho chasu (za materialamy dopovidi na zasidanni Prezydii NAN Ukrainy 8 liutoho 2023 r.) [War in the projections and constructions of historical time (based on the report at the meeting of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine on 8 February 2023)]. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy* [Journal of the National Academy of Sciences of Ukraine]. № 4. S. 62–71. https://doi.org/10.15407/visn2023.04.062 [in Ukrainian].